

**MARTIN TAKÁČ:
MYSEĽ AKO OBJEKT**

Kde hľadať pevný bod v meniacom sa svete?

KALLIGRAM

Edícia Skica

Martin Takáč
Mysel' ako objekt

Copyright © Martin Takáč, 2020

Cover & Layout © Roman Juhás

ISBN 978-80-89916-96-2

Publikáciu z verejných zdrojov podporil

Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

11	<u>Úvod</u>
15	<u>Predohra</u>
19	<u>1. časť: Archeológia mysle</u>
35	<u>Medzihra</u>
39	<u>2. časť: Od poznania k manipulácii</u>
61	<u>3. časť: Ľudská integrita</u>
79	<u>4. časť: Cesta dovnútra</u>
89	<u>5. časť: Hľadanie zmyslu</u>
105	<u>6. časť: Budúcnosť</u>
119	<u>Epilóg</u>
123	<u>Podakovanie</u>
125	<u>Odporúčaná literatúra</u>
129	<u>Použité zdroje</u>

„To, čo je potrebné v kritických momentoch života jednotlivcov i spoločností, nie sú nutne fakty, ale skôr silný príbeh, ktorý dá zmysel životným konfliktom a nedorozumeniam. Keď sa všetko zdanlivo rozpadá a stáva chaotickým a menej racionálnym, obvykle potrebujeme nový príbeh, ktorý by veci znovu spojil do jedného celku.“

Michael Meade

Úvod

Ľudia sú bytosti obdarené vedomím. Cítíme bolesť, radosť, žijeme vo vzťahoch. Lúbime sa aj nenávidíme. Rozmýšľame, skúmame a pretvárame svet. Ku šťastiu nám nepostačuje biologické prežitie a redukcia fyzického utrpenia. Potrebujeme koherentný obraz sveta a svojho miesta v ňom. Potrebujeme vedieť, kto sme, odkiaľ kráčame a kam ideme. Potrebujeme niekam patriť a vnímať svoj život ako zmysluplný.

Svoj individuálny príbeh si skladáme každý sám. Sme však aj súčasťou príbehu, ktorý nás presahuje. Príbehu spoločenstva, v ktorom žijeme, národa, krajiny, celého ľudstva. Tieto veľké príbehy mávajú mýtické prvky. Majú dosah na usporiadanie nášho každodenného života, na rozdelenie moci, na našu morálku. Prakticky ich prežívame v kolektívnych rituáloch.

Väčší príbeh nás nesie v obdobiach, keď sa náš osobný príbeh vplyvom prirodzeného dozrievania alebo nepriaznivých životných okolností mení, otriasa alebo rúca. Čo nás poniesie, keď sa mení alebo rúca kolektívny príbeh? Môj osobný príbeh vnímaný očami šesťročného chlapca bol iný, ako je príbeh zrelého muža, a bude príbeh starca. Keď sme boli potulnými lovcami a zberačmi, náš kolektívny príbeh bol iný ako príbeh poľnohospodárskej civilizácie usadenej vo veľkých sídlach a iný ako príbeh osvietenскеj spoločnosti po Galileovi a Darwinovi.

Vedecké poznatky formujú náš obraz sveta už niekoľko storočí. Predsa je však teraz niečo inak. Pre Descartesa bola jedinou istotou a pevným bodom jeho vlastná myseľ a jej schopnosť kriticky

poznávať svet: Cogito, ergo sum. Súčasný pokrok vo vedách o fungovaní ľudskej mysle a mozgu tento pevný bod rozkýval. Myseľ už nie je len poznávajúcim subjektom, ale aj poznávaným objektom. A čím viac o myslí vieme, tým menej sme si istí tým, čo sme až donedávna považovali za objektívnu realitu. Obraz reality je konštruovaný našou myslou a podmienený genetikou a fyziológiou nášho tela, hladinami hormónov, individuálnou skúsenosťou, kultúrnou formáciou a ďalšími faktormi. Navyše sme stále viac schopní niektorými z týchto faktorov manipulovať a tým meniť vnímanú a prežívanú realitu.

Významným nástrojom, ktorý nám v tom pomáha, sú moderné technológie. Dokážeme modifikovať gény, odhadovať myšlienkové obsahy analýzou mozgovej aktivity, priamo stimulovať nervové centrá a zdokonaľovať naše zmyslové orgány pomocou implantátov. V dobe internetu máme však ľahšie možnosti, ako meniť prežívanú realitu. A to aj bez toho, aby sme narušili integritu fyzického tela. Celkom nový symbolický svet, svet informácií na internete, tvorí vstupnú bránu do fyzického sveta. Je rozhraním, pomocou ktorého sa vo fyzickom svete orientujeme. Ponuka informácií, ktorú dostaneme, nie je statická a pasívna. Menia a prispôsobujú ju učiace sa algoritmy, ktoré neustále zbierajú a vyhodnocujú údaje o našom správaní.

Vďaka výskumu v oblasti umelej inteligencie môžeme testovať hypotézy o fungovaní mysle. Dokážeme vytvoriť fragmenty umelej mysle: umelú pamäť, pozornosť, rozhodovacie procesy aj umelé emócie. V počítačových simuláciách vytvárame umelé neurónové siete, využívame umelú evolúciu a samoorganizáciu. Programujeme umelé entity, ktoré vedia komunikovať. Niektoré z nich majú podobu ľudí a vytvárame si k nim vzťah.

V mnohom sme iba na začiatku a naše výtvary sú nedokonalé, ale pokrok v umelej inteligencii rastie exponenciálne. Čo bolo ešte pred pár rokmi sci-fi, je dnes skutočnosťou. Nové poznatky o mysli, schopnosť manipulovať ňou a vytvárať jej umelé varianty nutne zmenia náš pohľad na človeka a jeho miesto vo svete. Otrású aj našimi veľkými príbehmi, či už náboženskými alebo sekulárnymi.

Otras býva bolestivý, ale je aj šancou na zmenu. Dáva nám príležitosť opustiť staré a nefungujúce vzorce. Šancu postúpiť na novú úroveň vedomia a sociálnej organizácie. Žijeme v dobe prudkého technologického rozvoja, zväčšujúcej sa ekonomickej nerovnosti a hroziacej ekologickej katastrofy. Napriek čoraz väčšej globálnej prepojenosti sme neschopní prekonať individuálne a kmeňové záujmy, neschopní solidarity a spoločnej akcie. Som presvedčený, že technologický a vedecký pokrok nám môžu pomôcť. Sami osebe nás však nespasia. Zmeny musia byť motivované hodnotovou víziou, nie ponechané na samovývoj alebo vývoj motivovaný maximalizáciou ekonomického zisku.

Hodnoty sú súčasťou nášho príbehu. Práve toho príbehu, ktorý prechádza veľkou transformáciou. Keď sa budeme na človeka a jeho myseľ pozeráť príliš technicky a iba zvonka, môže nás to dehumanizovať. Stratíme kompas, ktorý leží vo vnútri, v ľudskom srdci, v našom osobne prežívanom príbehu. V príbehu, ktorý, akokoľvek dobovo podmienený a nedokonalý, drží náš obraz sveta pohromade a umožňuje nám zvládnuť jeho postupnú transformáciu.

Na nasledujúcich stránkach sa zamýšľam najmä nad tým, ako sa nestratiť v meniacom sa svete. Vo svete nových poznatkov a technologických možností, kde staré mytologické obrazy prestávajú fungovať a nové ešte nemáme. O dôležitosti osobného prežívania a ako si ho chrániť. O tom, ako vyjsť z tejto transformácie posilnení a s novou globálnou víziou.

Predohra

*V bzukote megaorganizmu sveta
multiprocessorových superpočítačov
mobilnej komunikácie
a nedostatku času na čokoľvek
zrazu náhle zastavíš
Križom cez cestu prechádza mačiatko*

Obraz prvý: Sedím v lietadle kdesi nad Tichým oceánom a premýšľam, čo ma najbližší mesiac čaká. Intenzívna práca na výskumnom projekte Baby X. Umelá inteligencia, vývin reči, mysle, vnímania a zapamätávania udalostí, riadiacich procesov správania. Baby X je graficky hyperrealistická počítačová simulácia virtuálneho človeka – malého dieťaťa, ktoré sa učí myslieť. Dieťa je riadené v súčasnosti asi najkomplexnejším umelým mozgom, má aj umelé emócie, vie sa tešiť, báť i plakať.

Obraz druhý: Po práci si vyzujem sandále a dlho sa prechádzam po pláži. Snažím sa nemyslieť na nič, len vnímať. Piesok je teplý, morské vlny šumia a rytmicky narážajú o breh. Vtom sa mi v mysli vynoria tváre mojej manželky a syna. Sú dvadsaťtisíc kilometrov ďaleko. Chýbajú mi.

Ak by som mal vymenovať, čo pre mňa robí život vzácnym, musím začať vo vnútri. Vzácné sú momenty spomalenia, keď dokážem naplno vnímať, čo prežívam. Keď cítim posvätnosť života, keď sa cítim súčasťou väčšieho zmysluplného celku. Keď konám v zhode so svojím presvedčením a prispievam k budova-

niu sveta, aký by som chcel. Spomaleniu pomáhajú prechádzky prírodou. Bytostne ju potrebujem – pri dlhšom pobyte v umelom mestskom prostredí cítim vyčerpanie. Svet, o akom snívam, je zložený z komunit s dobrými vzťahmi. Blízki ľudia, moja mikrokomunita, sú mojím druhým pokladom. Ideálny svet je pre mňa posvätným a farebným miestom vzájomných ľudských stretnutí.

Tiež ma fascinujú systémy. Ako sú veci navzájom prepojené, ako sa podobné princípy fungovania prejavujú v tak rôznych oblastiach, ako sú mechanické zariadenia, ľudská myseľ, ekológia a spoločnosť. Spätná väzba, udržovanie rovnovážneho stavu – homeostázy, konkurencia, sebazosilňovanie a samoorganizácia, exponenciálny rast i jeho utlmenie. Rád si všímam súvislosti a opisujem ich exaktným jazykom. To ma priviedlo k štúdiu umelej inteligencie a k práci v oblasti počítačového modelovania ľudskej mysle. Špeciálne sa zaoberám tým, ako myseľ vytvára významy. Ako si na základe interakcií so svetom konštruuje jeho vnútorný obraz, ako reprezentuje a využíva znalosti.

Akokoľvek úžasné, vedecké skúmanie poznávacích procesov a súvislostí medzi myslou a mozgom ma niekedy znepokojuje. Čo ak myseľ stratí svoju tajomnosť? Keby sa nám podarilo vedecky vysvetliť fyzikálne mechanizmy duševných dejov – lásky, túžby, náboženského zážitku, ako to ovplyvní naše prežívanie, náš sebaobraz i obraz sveta? Budeme svoj život a svoje vzťahy prežívať vedomejšie a kvalitnejšie, alebo sa zredukujú na mechanistickú manipuláciu?

Človek sa zriedka zastaví len pri skúmaní a obdivovaní. Len čo niečomu rozumie, chce sa toho zmocniť, chce to ovplyvňovať a vylepšovať. V osobnom živote sa mi zatiaľ ako-tak darí chrániť priestor pre spomalenie a prírodu, kontakt so sebou, city, imagináciu a starosvetsky žité vzťahy. Cez svoju prácu na špičke vedeckého poznania však vnímam znepokojujúci trend: zrýchliť a zefektívniť ľudské fungovanie, odstrániť nedokonalosti, vylepšiť ľudskú myseľ. Pomocou dômyselných technologických nástrojov vytvoriť nový – virtuálny – svet a v konečnom dôsledku možno poraziť konečnosť našej existencie – našu smrteľnosť.

Alebo prinajmenšom smrteľnosť našej mysle. Sme ešte len na prahu novej transformácie, ale dá sa tušiť, že bude obrovská. Radikálne zmení to, kým sme a v akom svete žijeme. Sme na takúto zmenu pripravení? Dá sa vôbec na ňu pripraviť?

Je to rozpor aj pre mňa osobne: platí ešte, že svojím konaním prispievam k budovaniu sveta, aký by som chcel? Čomu to pomáham na svet? Technologizácia a virtualizácia reality, bytosti a vzťahov, rozhodne nie je svetom, aký by som chcel pre svoje deti. No dá sa rozbehnutá transformácia zastaviť? Potrebujeme ju spomaliť, aby sme dokázali prijímať vedomé a zodpovedné rozhodnutia? Alebo sa spamätáme, až keď bude neskoro? Zatiaľ nemám uspokojujúce odpovede, ale hľadám ich a aj pomocou svojej práce sa snažím zistiť, čo nás tvorí ako ľudské bytosti. Čo je to špecificky ľudské, čo potrebujeme chrániť. A posúvam otázku ďalej – aj touto knihou.

1. časť: Archeológia mysle

Mysel' subjektívne a objektívne

Čitateľ tejto knihy jednu myseľ dôverne pozná. Svoju vlastnú. Pozná ju zvnútra, cez pocity, myšlienky, cez kvalitu prežívania. Tak ako ja poznám iba tú svoju. Môj vnútorný svet, moje výšky a pády, môj zmysel života či občasný pocit nezmyselnosti. To, čo osobne prežívam, je pre mňa automaticky reálne, pravdivé. Nepotrebujem k tomu zhodu s vonkajším pozorovateľom, spoločenský konsenzus ani overenie vedeckým experimentom. Vlastné vedomé prežívanie – to, ako sa mne osobne svet javí – budem v tejto knihe nazývať subjektivitou alebo perspektívou prvej osoby: Som to „ja“, kto prežívam, cítim.

Od subjektívneho opisu sa líši objektívna perspektíva, opis pomocou faktov. Faktami nazývame tvrdenia, ktoré vieme overiť pomocou presne definovaných a všeobecne akceptovaných pravidiel. Niekedy sa stačí presvedčiť, vidieť a ohmatať. Iné poznatky získavame komplikovanými vedeckými metódami. Podstatné je, že získaný poznatok nie je závislý od pozorovateľa. Každý, kto správne použil akceptovanú metódu, by mal prísť k rovnakému záveru. Pozorovateľ ako subjekt nie je dôležitý, môžeme ho pri objektívnom opise vynechať. Objektívny opis nazývame perspektívou tretej osoby.

Ak skúmam prírodný jav, chemickú reakciu alebo fungovanie elektrického zariadenia, pravdepodobne si vystačím s objektív-